

Ki kicsoda az ókori Pannonia elitjében? Agócs Nándor: Dignitas, Auctoritas, Maiestas és Potestas Pannoniában. A politikai, vallási és gazdasági hatalom ismert pannoniai származású és helyi birtokosai Pannonia térségében Augustustól Iustinianus koráig. L'Harmattan, Pécs–Budapest. 2019. 508 o.

Sóllyom Márk

A szombathelyi ELTE Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ Történelem Tanszékének ifjú adjunktusa, Agócs Nándor 2018-ban *summa cum laude* eredménnyel védte meg doktori disszertációját a Pécsi Egyetemen, az Interdiszciplináris Doktori Iskola ókortörténeti programjának (A Kárpát-medence és az antik világ népeinek története, kultúrája és kapcsolataik az ókorban) keretei között. A hiánypótló doktori munka egy évvel később könyv formátumban is megjelent az L'Harmattan Kiadó gondozásában. A Grüll Tibor professzor témavezetése és Nagyernyei-Szabó Ádám kutatóprofesszor társtémavezetése mellett megírt disszertáció, illetve az abból készült félezer oldalas, terjedelmes kötet a latin epigráfia és a prozopográfia segédtudományainak területére navigálja az olvasót. A szerző a pannoniai származású császárokról, szenátorokról, lovagokról, tartományi főpapokról, keresztény püspökökről, valamint a *coloniák*, a *municipiumok* és az őslakos közösségek (*civitasok*) vezetőiről rendelkezésünkre álló adatokat dolgozta fel könyvében, amely tehát provinciánk egykori elitjét mutatja be Augustustól (uralk. Kr. e. 27 – Kr. u. 14) Iustinianus császár koráig (uralk. Kr. u. 527–565). Két hasonló jellegű munka készült csupán korábban az ókori Pannoniáról, Fitz Jenő német nyelvű kötetei,¹ illetve Szabó Edit Debreceni Egyetemen megírt és megvédett, mintegy 400 feliratot feldolgozó doktori disszertációja.² Agócs könyvének úttörő jellege abban áll, hogy a szerző egyrészt – Fitz és Szabó *principatus* korszakára szorítkozó munkáival szemben – egészen Iustinianus császár uralkodásáig, tehát a kora középkorig elvégezte Pannonia vezető rétegének a vizsgálatát, másrészt kizárólag a helyi születésű előkelőkre összpontosított, míg Fitz és Szabó együtt tárgyalták a helyben született elit, illetve a provinciánkba vezényelt katonai parancsnokok és a bevándorolt polgári vezetők epigráfiai emlékeit.

A könyv egy rövid előszó és egy bevezető után nyolc fő részből áll. Az egyes fejezetek címei a következők:

¹ Fitz Jenő (1993–1995): *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit I–IV*. Encyclopaedia Publishers, Budapest.

² Szabó Edit (2003): *A pannoniai városok igazgatása. Urbanizáció, önkormányzat és városi elit a Kr. u. 1–3. században a feliratok tükrében*. Debrecen.

- I. Pannoniai származású római császárok
(10 pannoniai származású római császár – *augustus és caesar* – életrajza.)
- II. Pannoniai származású senatorok
(19 pannoniai származású szenátor életrajza.)
- III. Pannoniai származású lovagok
(63 pannoniai származású lovag életrajza.)
- IV. Ismert tartományi főpapok
(14 pannoniai származású főpap életrajza.)
- V. Pannonia városi rangú településeinek ismert vezetői
(113 pannoniai származású helyi városi vezető életrajza.)
- VI. *Principes civitatis*
(22 pannoniai származású *principes civitatis*, azaz barbár vezető életrajza.)
- VII. Az összeállításba fel nem vett feliratok
(7 bizonytalan megítélésű feliratot is tárgyal a könyv.)
- VIII. Összefoglalás

Agócs Nándor munkája tehát közel 250 nagy hatalmú, befolyásos pannoniai polgár életét ismerteti meg az olvasóval. A nyolc fejezetet a felhasználható források lajstroma követi, majd rövidítésjegyzék, bibliográfia és névmutató zárja a kötetet.

Az egyes részek a *nomen gentile*, tehát a nemzetségnév szerinti ábécésorrendben tárgyalják Pannonia vezető személyiségeit. Minden egyes emberhez tartozik egy identifikációs kód is, hogy könnyű legyen a későbbiekben visszautalni a már tárgyalt személyekre: a császárokra „IM” (*imperator*), a szenátorokra „SE” (*senator*), a lovagrendűekre „EQ” (*eques*), a főpapokra „SP” (*sacerdos provinciae Pannoniae*), a városi vezetőkre „ID” (*duumvir iure dicundo*), míg az őslakos közösségek vezetőire „PR” (*princeps civitatis*) kóddal, illetve egy számmal hivatkozik a szerző, tehát például a sirmiumi Vastoronyban meggyilkolt Probus császárra (uralk. Kr. u. 276–282) „IM 4”-ként, Herennius Etruscus *caesarra*, Decius császár (uralk. Kr. u. 249–251) abryttusi csatában fiatalon elhunyt fiára pedig „IM 2”-ként utal a könyv. A név és a kód után az adott személlyel foglalkozó legfontosabb szakirodalmak sorjázhatnak, majd az illetőhöz köthető epigráfiai emlékek kerülnek bemutatásra, végül pedig előbb egy rövid életrajz következik, aztán pedig a tartományi előkelő pályafutásának, *cursus honorum*ának a vázlatos ismertetése zárja az egyes személyek bemutatását. A séma jól felépített, könnyen átlátható. Nézzünk is egy példát a könyvből, Agócs a következőképp mutatja be a carnuntumi Marcus Iulius Candidianus római lovagot:³

³ Agócs Nándor: i. m. 90–91.

EQ 25

M(arcus) [I]ulius Candidianus
Carnuntum (Petronell)

1–3. század
sírkő

LJUBIĆ 1879 100-101; CIL III, 4490; MÓCSY 1959, 53 253 lj; BARKÓCZI 1964, 78/85.; MÓCSY 1969, 372; ZaCarnuntum 107; MROZEWICZ 1989, 67 PS 24; FITZ 2000, 117, Nr. 12; SZABÓ E. 2003, 135 Nr. 190; Lupa 1740; EDCS-28800233

M(arco) [I]ul(io) Candidia|no eq(uiti) R(omano) an(norum) XIII | et Iuliae Macr|ae ann(orum) XIII G(aius!) I(ulius) Pro|culus dec(urio) m(unicipii) | Murs(ellae) nepoti et | [nepti(?)].

Marcus Iulius Candidianus alighanem Pannonia Superior északnyugati részén született, talán Carnuntumban, sírfelirata legalábbis itt került elő. Még fiatalkorúként nyerte el az *ordo equester* tagságát, azonban 13 éves korában elhunyt, talán ikertestvére a feliraton megnevezett Iulia Macra, aki Candidianusszal egykorúként halt meg. Nagyapja, Gaius Iulius Proculus Mursella *municipium*ának *decurio*ja volt. A 3. század folyamán kezdetét vette az a gyakorlat, hogy számos *centurio* gyermeke bekerült a lovagi rendbe, talán Candidianus apja is évtizedeken át tartó katonai szolgálatának köszönhette rangját. A feliraton szereplő *eques Romanus* kifejezés is főként a 3. századra helyezi a feliratot.

Cursus honorum:
eques Romanus (193 után –)

A könyv adattár, lexikonjellegű összeállítás, azonban az egyes fejezetek zárásaként statisztikai adatokat és táblázatokat tartalmazó összefoglalásokat is olvashatunk a feldolgozott személyekről. A lovagrendű pannoniaiakat tárgyaló fejezet végén szól például egy-egy alfejezet a feldolgozott személyek időrend, földrajzi megoszlás, származás és viselt tisztségek szerinti csoportosításáról is. Megtudjuk, hogy a pannoniai lovagok a származásukat tekintve két nagyobb csoportra voltak feloszthatók, őslakosokra (a feliratok 3/5-e) és bevándorlókra (a feliratok 2/5-e). Utóbbiak túlnyomó többségükben *italicus* eredetű polgárok voltak: az első ismert pannoniai lovag, T. Eppius Latinus (EQ 18) felmenői is valószínűleg Észak-Itáliából, Aquileia városából vándoroltak be provinciánkba.

Egy történész számos ismerőssel is találkozhat a könyv olvasása közben, és nem csak a császárokat tárgyaló fejezetben. Festus 4. századi breviáriumának a fordítása és kommentálása közben magam is írtam például a *praefectus praetorio* címet elnyert sopianaei szenátorról, Maximinusról (SE 7), aki a 370-es években a történetíró Festus jóbarátja és a felségsértési perek gyűlölt levezenylője volt a birodalomban. Orestest (SE 10), az

utolsó nyugatrómai császár, Romulus Augustulus atyját, az ezüst étkészletéről ismert Seusót (SE 14), a nagyharsányi villagazdaság feltételezett tulajdonosát, Valerius Dalmatiust (SE 18), illetve a Balaton mellett született Nagy Theoderik (SE 19) keleti gót királyt pedig újságcikkekből, történelmi magazinokból a történettudomány iránt érdeklődő laikusok is ismerhetik. Ugyancsak pannoniai származású előkelő volt az egyik legkülönlegesebb ókori epigráfiai emlék készíttetője, Marcus Valerius Maximianus (SE 1) *legatus legionis* is. A párthus és a markomann háborúk hőse 179/180-ban, egy hadművelet közben, markomann felségterületen vésette sziklába embereivel, a *legio II Adiutrix* katonáival azt a nevezetes, ma a trencsényi vársziclán látható latin feliratot, amely a hadvezér nevét is említi.

Ejtsünk szót a könyv apróbb tévedéseiről, hibáiról is, amelyek azonban semmit sem vonnak le az úttörő munka értékéből és magas színvonalából. A görög nevek átírása nem mindig megfelelő, Sózomenos (Σωζομενός) egyházi szerzőre „Sozomenosként”,⁴ Zénón (Ζήνων) császárra „Zénóként”,⁵ Héródianos (Ἡροδιανός) történetíróra pedig „Hérodianosként” hivatkozik a szerző.⁶ Agócs szerint 251-ben Hostilianus császár pestisben halt meg,⁷ valójában azonban az első bizonyítható pestisjárvány csak Iustinianus uralkodása idején, 541/542-ben söpört végig az *imperiumon*. A 3. század közepén Rómában napi 5000 ember haláláért felelős Cyprianus-féle betegséget általában inkább kanyarónak tartja az orvostudomány. Ismerjük is a halálos kór lefolyásának a leírását Cyprianus püspök *De mortalitate* című munkájából. Valerianus császár I. Sápúr nagykirálytól elszenvedett vereségét és perzsa fogságba esését 260 nyarára datálja a történettudomány, szemben a könyv által megadott, Kuzsinszky Bálint publikációjára hivatkozva közölt 259. évi dátummal.⁸ Az *Epitome de Caesaribus* című breviárium szerzője ismeretlen, nem Aurelius Victor írta a rövid történeti munkát, tehát Agócs hibázik, amikor „Anon. Vict. *Epit.*” alakban rövidíti a latin mű címét.⁹ Meg kell ugyanakkor jegyeznünk, hogy máshol helyesen, „Anon. *Epit.*” alakban hivatkozik a szerző a 4–5. század fordulóján keletkezett történeti munkára.

Mindenképpen szót kell ejtenünk végül a könyv borítóképéről is, amely

⁴ Uo. 20. A görög nyelvben az ómega (ω – átírása: „ó”) és az omikron (ο – átírása: „o”) eltérő betűk!

⁵ Uo. 53. Máshol ugyanakkor a helyes latin alak, Zeno olvasható.

⁶ Uo. 419.

⁷ Uo. 18. A járványról részletesebben lásd: Grüll Tibor: *A Római Birodalom gazdasága*. Gondolat Kiadó, Budapest. 2017. 97–98.

⁸ Uo. 159. (136. lábjegyzet). A kutatók általában 260 júniusára keltezik az eseményt, lásd: Kienast, Dietmar (2004): *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt. 214.

⁹ Uo. 57. (39. lábjegyzet). Az *Epitome de Caesaribus* csak a középkor és a kora újkor folyamán kötötték tévesen Sextus Aurelius Victorhoz.

Agócs Nándor saját kezű, művészi értékű grafitrajza a Zágrábi Régészeti Múzeum KS-931 leltári számú római sírsztéléjéről. A szerző középfokú tanulmányait a székesfehérvári Tóparti Gimnázium és Művészeti Szakgimnáziumban végezte, a recenzens munkahelyének, a Kodolányi János Egyetemnek a tőzsomszédságában, tehát amellet, hogy Agócs régész, illetve ókortörténész, még tehetséges művészember is. Nem egyedülálló jelenség persze a hazai kultúra egén a kiváló kézügyességgel rendelkező történettudós, eszünkbe juthat például a magyar medievisztika *doyen*jének, László Gyula professzornak az élettörténete, ugyanakkor egészen különleges, megsüvegezendő teljesítmény, ha valaki két teljesen eltérő készségterületen is kiválót képes alkotni.

Egy szélesebb történeti műveltséggel rendelkező magyar ember általában meg tudja nevezni Mátyás király udvarának nevezetes egyéniségeit, Beatrix királynét, Kinizsi Pált, Vitéz Jánost, Antonio Bonfini történetírót vagy épp Hess András nyomdászt, ugyanakkor nincs tisztában azzal, hogy kik voltak a római kor legfontosabb személyiségei a Kárpát-medencében. Agócs munkájának az elolvasásával azonban pótolni lehet ezeket a tudásbeli hiányosságokat. A kötet nemcsak történészek, régészek, klaszszika-filológusok számára ajánlott olvasmány, hanem történelem iránt érdeklődők is kézbe vehetik. Egyet kell értenem Grüll Tibor ókortörténész professzornak, az MTA doktorának a könyv bemutatóján tett lakónikus rövidségű megállapításával: „*Gazdag könyv ez.*”